

PARLAMENTARIZMAS

Kai kurių parlamentų istorijos bruožai

PRANAS RAULINAITIS

Lietuva

33. Didžiojo kunigaikščio taryba, jos kompetencija.

Prieš einant prie dabartinės Lietuvos demokratinės respublikos Seimo trumpos istorijos bruožų aprašymo, skaitome¹ reikalinga pažvelgti taip pat ir į Lietuvos valstybės tolimesnę parlamentinio gyvenimo praeitį. Vytauto Didžiojo viešpatavimo laikais buvo jau priprasta svarbesniems valstybės gyvavimo klausimams spręsti kviestis Gedimino padermės ir kitus didesnius ir galingesnius kunigaikščius bei bajorus, nors teisės žvilgsniu didžiajam kunigaikščiui vienam buvo galima visi klausimai spręsti. Kunigaikščių ir bajorų nuomonės atsiklausimas buvo daromas praktiniais sumetimais, kad turėjus šaly mažiau nepatenkintų, kurie neprieštarautų valdovo valiai. Laikui bėgant iš šių didžiojo kunigaikščio patarėjų susidarė nuolatinė jo taryba. Nors tarybos nariai pradžioje buvo vien kunigaikščiai ir didesnieji bajorai, bet šis sąstatas neišbuvo vienodas. Pabaigoje XIV amžiaus greta Vilniaus vyskupo, vienintelio vyskupo visoje Didžioje Kunigaikštijoje ir be Kunigaikščio dvaro valdininkų (kancleris, maršalka ir kiti) taryboje dalyvauja ir vietininkai, vėliau seniūnai, bet tik iš tikrosios Lietuvos ir kunigaikščiai. Atsiradus naujoms Romos katalikų vyskupijoms jų vyskupai buvo kviečiami į didžiojo Kunigaikščio tarybą ir vadinami d v a s i n i a i s t a r y b o s p o n a i s užimdavo joje pirmą vietą. 1413 metais, atsiradus vaivadam ir kaštelanams, jie įeina į tarybą: Vilniaus vaivadas ir kaštelanas, Trakų vaivadas ir kaštelanas. Prie šių keturių ponų nuo

¹ Perrašius tekstą kalba neredaguota.

1471 metų prisidėjo dar Kijevo vaivadas. Buvo kviečiami į tarybą ir vietininkai iš tikrosios Lietuvos sričių, kaip va: Polocko, Vitebsko, Smolensko ir kitų; taip pat lygiomis su jais teisėmis Volyniaus žemės maršalka. XVI amžiuje veik išnyko iš tarybos narių kunigaikščiai ir vietininkai iš tikrosios Lietuvos, išskiriant Žemaičių seniūną. Galiausiai, prieš uniją su lenkais (1569) į tarybą įeidavo: 4 vyskupai, 18 vaivadų, 14 kaštelanų, Žemaičių seniūnas, Volyniaus maršalka ir didž. kunigaikščio dvaro (kiemo) valdininkai. Ši taryba buvo gana didelė ir nejudri, tad greta jos atsirado mažoji taryba XV amžiuje, kuri išliko ir vėliau. Į šią siauresniąją, mažąją tarybą įeidavo tik – Vilniaus vyskupas, vaivadas ir kaštelanas, Trakų vaivadas ir kaštelanas ir Žemaičių seniūnas. Tarp abiejų tarybų kompetencijos ribos nebuvo aiškiai nustatytos.

Veik per visą XV amžių taryba pasiliko patariamuoju organu ir rinkosi didžiojo kunigaikščio kviečiama, valdovas su taryba skaitėsi ir kviesdavo ją svarbesniems valstybės reikalams aptarti, kaip: santykiai su kaimynėmis valstybėmis, ytin Lenkija, Ordenu ir Maskva, taip pat karo, santaikos ir unijos klausimai. Taryba buvo šaukiama ir vidaus valdymo klausimais, nors niekur nebuvo nustatyta, kada ir kuriais reikalais didysis kunigaikštis privalėjo šaukti tarybą.

Didysis kunigaikštis Aleksandras 1492 metų žemės privilegijoje davė tarybai teisės dalyvauti valdžios darbuose. Tie darbai buvo: 1. pasiuntinių siuntimas į kitas valstybes 2. suteikimas titulų, urėdų ir laikimų iš jų atėmimas 3. pajamų suvartojimas. Šiais klausimais valdovas privalėjo atsiklausti tarybos nuomonės, nors neturėjo būtinai vadovautis jos nuomone. Tik imant sau ar vežant svetur išdo pajamas reikalinga buvo tarybos sutikimas.

Bet jei koks klausimas buvo išspręstas taryboje kaipo įstatymas, tai jo atmainymas turėjo irgi pereiti per tarybą. Tarybos teisės buvo praplėstos 1506 metų privilegija ir 1529 metais, bet įstatymų leidimas nuo 1566 metų atateko Seimui.

34. Didžiosios kunigaikštijos Seimo atsiradimas.

Kaikuriais atvejais, darydamas sutartis ar unijas su kitomis valstybėmis, didysis kunigaikštis kviesdavosi pasirašyti ir anų laikų platesniosios visuomenės t. y. didikų atstovų, antai 1422 ir 1432 metais sutartys su Ordenu, kurias be valdovo pasirašo taip pat kunigaikščiai, bajorai o 1432 metais net 17 miestų miestėlainai. Taip pat unijos aktuose su Lenkija veikliai dalyvauja bajorai 1401, 1413 ir 1432 bei 1434 metais, nors tas dar nesudaro nuolatinio dalyvavimo valdžios darbuose.

Bet patsai Lietuvos Seimas atsirado, kaip ir visuose Europos valstybėse taip ir Lietuvoje, davus kai kuriems visuomenės sluoksniams privilegijų, suteikiančių jiems tokių teisių, kurios be jų sutikimo negalėjo būti pakeistos. Šios teisės paprastai liksdavo mokesčių ir rinkliavų sunkenybes ir dalyvavimą kariuomenėje. Nevisada tos privilegijos buvo gyvenime užlaikomos.

Didelės vertybės turėjo tikrajai Lietuvai 1447 metų privilegija, kuria valdovas panaikino daugumą prievolių uždėtų bajorams. Ši privilegija buvo pamatas išaugti parlamentarizmui Lietuvoje. Ir iš tikro: 1450 metais jau gaunamas sutikimas mokėti mokesčius, paskui 1473 metais ir po 1492 metų vis dažniau tas pasikartoja.

1492 metais renkasi visos Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos Seimas didžiajam kunigaikščiui išsirinkti. Nuo šių metų einant 1482 metų privilegija buvo šaukiama į Seimus visa Lietuva, taip pat ir Volynius, Kijevas, Polockas ir kitos žemės. Nuo šio laiko buvo bendri visos Lietuvos Seimai.

35. Seimo sąstatas. Jo kompetencija.

Seimo nariai nebuvo renkami nei seimelių nei bajorų ar kunigaikščių atstovų, juos kviesdavo didysis kunigaikštis šiaip: visa did. kunig. taryba, seniūnai, laikytojai ir vietininkai, karužos ir, pagaliau, tėvūnai iš Aukštaičių ir Žemaičių; taip pat po 2 bajorų atstovu iš pavieto. Karo metu būdavo abazų Seimai, kuriuose dalyvavo bajorai, dalyvaujantieji kare, bet šie Seimai dėl didelio skaičiaus ir karo aplinkybių mažai ką galėjo nuveikti.

Seimo kompetenciją nustatė privilegijos ir praktika. Kilus klausimui keisti privilegiją, tas keitimas turėjo eiti į Seimą. Taip buvo Vakarų Europoje, taip ir Lietuvoje. Seimuose daugiausia kalbėdavo apie mokesčius ir karo tarnybą, Seimas rinkdavo valdovą; tai atsitiko 1492, 1500 ir 1522 metais. Taip pat Seimas priėmė abu Lietuvių statutu I ir II unijos su Lenkais buvo daromos Seimams dalyvaujant. Dauguma įstatymų eidavo prašymų į valdovus formoje. Valdovo priimti prašymai tapdavo įstatymais.

Antrasai Lietuvių Statutas 1566 metais nustatė įstatymų leidžiamąją Seimo kompetenciją, nustatydamas, kad permainos privilegijose ir papročiuose priklauso Seimui, taip pat nutarimai apie karą ir mokesčius. Seimai rinkdavo kada did. kunig. atrasdavo tai reikalinga, bet neturėjo nei vietos, nei laiko nuolatinio savo posėdžiams.

36. Lietuvos ir Lenkijos parlamentas.

Susidėjęs su Lenkija Lietuvos valstybės parlamentinės įstaigos yra bendros. Lietuva dalyvauja bendrame senate ir Seime. Senate ji turi 29 narius iš maždaug 150, Seime 48 iš 182, kur Lenkai turi 128, o Vydžemė (inflantai) 6 narius.

Lenkų Seimas turėjo vadinamą *liberum veto*, kuriuo, nesutikus kuriam Seimo atstovui, visas Seimas iširdavo ir jo darbas eidavo niekais. 1652 metais ir Lietuviai naudojasi *liberum veto*. Pasiuntinys Sinickis jį pavartojęs išardo visą Seimą. Po šio atsitikimo buvo dar 17 kartų, kai vienas pasiuntinys išardydamas Seimą, o šiaip jau nuo 1652 ligi 1764 metų iš 55 Seimų tik 7 pasibaigė ramiai o kiti 48 buvo išardyti.

Suprantama, kiek daug kenkė *liberum veto*, bet nė vienas nedrįso prieš jį eiti, nes jame matė savo laisvės garantiją.

Seimas galėjo leisti visokių įstatymų, bet kai kurie nutarimai lieté tik Lenkiją, kiti tik Lietuvą; visuose klausimuose tardavo visas Seimas.

Senatas gi teturėjo patariamąjį balsą. Šis neturėjo *liberum veto* ir negalėjo sugriauti Seimo nutarimą. Senatoriai buvo paskiriami ligi gyvos galvos.

Lietuvos pasiuntiniai prieš Seimą susirinkdavo savo šaly ir svarstydavo kuriuos jiems reikalavimus reikia statyti ir prvesti ir kurios politikos laikytis Seime. Bet, iškovojus, kad kas trečiasis Seimas posėdžiautų Lietuvoje ir lietuvis būtų pirmininkas, atpuolė reikalas daryti atskiri Lietuvių Seimai, kurių paskutinis buvo 1685 metais. Nuo 1673 metų kas trečias Seimas rinkdavosi Lietuvoje ir tada pirmininkas buvo lietuvis.²)

37. Lietuvos atgimimas; jos parlamentinis gyvenimas.

Lietuvos valstybė iškentusi 130 metų svetimųjų jungą, visų pasaulio galiūnų pamiršta ir paneigta, savo geriausiųjų tautos sūnų pastangomis atgyja ir skelbia save vėl nepriklausoma, atstatanti save demokratiniais pamatais, atskirianti save nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Lietuvos valstybės taryba, skelbdama 1918 metų vasario 16 dienos valstybės nepriklausomybės aktą pareiškė, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratinio būdu visų jos gyventojų išrinktas. Šis nepriklausomybės paskelbimo aktas pasirašytas visų Lietuvos Tarybos narių Vilniuje. Jų pavardės (alfabetu) sekančios: Dr. Basanavičius, K. Bizauskas, M. Biržiška, S. Banaitis, P. Dovydaitis, D. Malinauskas, St. Kairys, P. Klimas, V. Mironas, St. Narutavičius, A. Petrusis, Dr. J. Šaulys, K. Šaulys, J. Šernas, A. Stulginskis, A. Smetona, J. Smilgevičius, J. Staugaitis, Jonas Vailokaitis, J. Vileišis.

38. Steigiamojo Seimo 1920 metų gegužės mėn. 15 d. rezoliucija.

Valstybės Tarybos nepriklausomybės akte minimasai Steigiamasis Seimas susirinko, kaip buvo norėta ne Vilniuje, bet laikinoje sostinėje Kaune 1920 metais gegužės mėn. 15 dieną ir iškilmingai posėdžiaudamas paskelbė šią vienbalsiai priimtą rezoliuciją:

² Augustinas Janulaitis. Lietuvos visuomenės ir teisės istorija, pagal St. Kutrzebą. Tilžė 1920 metai p. p. 90, 160, 162 ir po jų sekantieji. Taip pat Alekna. Lietuvos istorija. Platesnioji laida.

„Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę, kaip demokratinę respubliką, etnologinėmis sienomis, ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis valstybėm.“

Valstybės Tarybos 1918 metų vasario 16 dienos nepriklausomybės aktas ir Steigiamojo Seimo 1920 metų gegužės 15 dienos rezoliucija padėjo ganėtiną juridinį pamatą Lietuvos valstybei ir jos demokratiškai tvarkai kurtis ir plėtotis. Kaip demokratinės tvarkos praktinės išdavos, mes turėjome Valstybės tarybą ir dabar turime Seimą.

39. Valstybės Taryba.

Valstybės Taryba pirmiausiai buvo įkurta kaip Lietuvos Taryba Vilniuje 1917 metais rugsėjo mėn. 18–23 dienos pirmoje valstybės konferencijoje. Vokiečiai okupantai neleido mūsų tautos atstovybei vadintis valstybės Taryba tuo viešai pabrėždami savo aneksionistinius siekimus. Bet 1918 metų vasario 16 dienos aktu Lietuvos Taryba virsta, nors vokiečių okupantų ir persekiojama, Valstybės Taryba ir veda mūsų šalies kuriamąjį darbą. Ji išleidžia Lietuvos valstybės laikinosios konstitucijos pamatinius dėsnius, 1918 metų lapkričio 13 dieną paskelbtus *L i e t u v o s A i d e* 130 (178) nr. Šiais dėsniais nustatoma mūsų valstybės laikinoji valdymosi forma. Vyriausia įstatymų leidimo instancija yra Valstybės Taryba (5–8 str. str.), aukščiausias gi vyriausybės organas, kuris valdo per Ministrų Kabinatą, yra Valstybės Tarybos Prezidiumas (9–14 str.) iš trijų narių.

Valstybės Taryba, nors sudarytoji nedemokratiniais pamatais, vis tiek buvo vienintelė teisėta tautos atstovybė ir jos valios reiškėja. Kaip ir suprantama, kitaip Valstybės Taryba negalėjo būti sudaryta, nes tuo momentu ėjo pasaulinis karas, Lietuva buvo okupacijos vokiečių valdžios žinioje ir galioje, Lietuvos juridinis statusas dar nebuvo išdirbtas, o senosios didžiosios kunigaikštijos konstitucijos jau seniai nebeveikė ir neatatiko mūsų laikų politinei visuomenės sąmonei. Tad niekas ir nekėlė klausimo rimtai apie Valst. Tarybos teises Lie-

tuvos Tautai atstovauti ir ji turėjo suvereninės galios būti parlamentine Tautos atstovybe. Tarybos paskelbti konstitucija ir nustato, kad Valstybės Taryba reiškia suvereninę Lietuvos galią ir jai, kaip tokiai, priklauso Tautos valdžia.

Konsekventingai Valstybės Taryba imasi įstatymų leidimo darbo ir vyriausybės organizavimo (I laik. konst. str. 1, 3, 5). Valstybės Tarybai, kaip parlamentinei tautos atstovybei, priklauso Ministerių Kabinetas, kuris išvien dirba ir išvien atsako (I laik. Konst. §17). Jei Valstybės Tarybai nepatinka vedamoji Ministerių Kabineto politika, tai ji gali pareikšti jam nepasitikėjimo. Tada Ministerių Kabinetas turi atsistatydinti (I l. k. str. 18). Valstybės Taryba, kaip ir kiekvienas parlamentas, turėjo interpeliacijos ir paklausimų teisės ministeriams. (I l. k. 7 str.).

Tie patys parlamentinės valdžios dėsniai pasilieka ir II laikinoje konstitucijoje: Ministerių Kabineto solidarumą darbe ir atsakyme tarybai, Tarybos teisė reikšti nepasitikėjimo, norint atstatyti Ministerių Kabineta, Tarybos interpeliacijos ir paklausimų teisė (II laik. konst. str. str. 21, 22, 18). Valstybės Tarybos laikais tik du Ministerių Kabinetai praėjo tai p. Voldemaro, kuriam išvažiavus iš Vilniaus į užsienį laike bolševikų antplūdžio Ministerių Kabinetas savaime iširo ir buvo paskirtas Ministeriu Pirmininku p. Šleževičius, kuris 1919 metų pradžioje atsistatydino, Taryboje priėmus jam nepageidaujamą įstatymą.

Laikinoji konstitucija papildoma 1919 metų sausio mėn. 24 diena tuo, kad duodama teisės Ministerių Kabinetai leisti laikinuosius įstatymus ta sąlyga, kad jie būtų įnešami į valstybės tarybos artimiausią sesiją. Šie įstatymai veikia kol Valstybės Taryba juos nepakeis ar neatmes. Tokis keistas nustatymas valdžios galių paskirstymo principų šviesoje gimė ačiū kairiųjų grupių pastangoms 2-sios valstybės konferencijos metu 1919 metų sausio mėnesy.

Šios konstitucijos sutvertieji pirmutiniai organai susidarė iš A. Smetonos, Justino Staugaičio ir St. Šilingo, kaip Valstybės Tarybos Prezidiumo ir A. Voldemaro, Ministerio Pirmininko.

40. Laikinosios konstitucijos.

Pirmoji konstitucija neilgai veikusi tampa pakeista 1919 metais balandžio mėn. 4 dieną nauja konstitucija ir gi laikinąja. Ši antroji konstitucija aukščiausiąją vyriausybės vykdomąją valdžią, kurią turėjo Valstybės Tarybos Prezidiumas, perduoda Valstybės Prezidentui, šia konstitucija pastatytajam (6–14 str.). Pirmuoju valstybės prezidentu buvo išrinktas 1919 metais balandžio 4 d. A. Smetona.

Be to šia konstitucija jau plačiau išvystoma ir joje įvedama nauja institucija – valstybės kontrolė, kuriai duodamos gana plačios vyriausybės darbų kontroliavimo teisės (str. str. 34–42).

Antroji laikinoji konstitucija pakeičiama trečiąja laikinąja, kurią jau priima Steigiamasis Seimas ir pasirašo valstybės Prezidentas 1920 metų birželio mėn. 10 dieną. Šia konstitucija naujų valstybėje organų nesudaroma ir St. Seimui neduodama kurių nors teisių, kurios nebūtų buvę suteiktos anksčiau Valstybės Tarybai, kaip valstybės parlamentui. Viena tik pakeičiama, kad Ministerių Kabinetas nustoja teisės leisti įstatymus, o vien paliekama jam įstatymų iniciatyvos teisė, kuri priklauso taip pat ir St. Seimui (str. 6).

41. Svarbesnieji S. Seimo darbai.

Pirmoji laikinoji konstitucija iš 1918 metų lapkričio mėn. 13 dienų numato Steigiamąjį Seimą savo 26–29 straipsniais, bet nenustato jam tam tikros aiškios ir ribotos kompetencijos. Antroji konstitucija pakartoja pirmosios laikinosios nuostatus dėl Steigiamojo Seimo (str. str. 30–33). Trečioji gi laikinoji konstitucija, kurią išleido patsai Steigiamasis Seimas, šiuo klausimu išsitaria ir nustato, kad „Steigiamasis Seimas yra suvereninės Lietuvos galios reiškėjas“ (str. 2). „Steigiamasis Seimas leidžia įstatymus, ratifikuoja sutartis su kitomis valstybėmis, tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri įstatymų vykinimo“ (str. 4). Dėl vyriausybės darbų kontrolės pasakyta, kad, Ministerių Kabinetas atsako prieš Steigiamąjį Seimą, ir, šiam pareiškus nepasitikėjimą, atsisaitydina (str. 12).

Šiais III laikinosios konstitucijos nuostatais Steigiamasis Seimas be savo tiesioginio pašaukimo, kuris eina iš pačios institucijos esmės, o ne įstatymų nuostatų, t. y. išleisti valstybės konstituciją, buvo užsiėmęs daugybe įvairiausių eilinių įstatymų leidimo darbų. Be paprastųjų įstatymų, kurių išleista labai daug, o dar daugiau svarstyta ir nepriimta be vyriausybės ir jos organų darbuotės kontrolės, Steigiamasis Seimas atliko pirmąją svarbą ir labai didžią valstybiniame gyvenime reikšmės įstatymų leidimo žygį, priimdamas Žemės Reformos įstatymą 1922 metais vasario mėn. 15 dieną, tvirtindamas sutartį su Sovietų Rusija iš 1920 metų liepos 12 dienos ir išleisdamas valstybės konstituciją 1922 metais rugpiūčio mėnesio 1 dieną.

Šie darbai, neskaitant sutarties su Rusija, kuri nustatė taikaus gyvenimo santykius su didžiule kaimyne valstybe, turi dar dabar neįvertinamos svarbos, kaip Žemės Reforma, mūsų valstybės gyvenime. Daugelis Žemės Reforma yra nepatenkinti ir nori joje įstebėti mūsų šalies ekonominę pradžią. Visgi reikia pasakyti, kad Žemės Reformos pažadas duotas tautai sukėlė jos jaunuomenę ir visus neturtingus ištroškusius žemės prieš gausingus ir galingus priešus ir atvadavo šalį nuo svetimųjų pavergimo. Žemės Reformos darbas yra pamatinis žygis mūsų kovoje už nepriklausomybę. Jei Steigiamasis Seimas nebūtų ėmėsis šių darbų, kaip buvo įtekingųjų partijų visuomenei pažadėta dar prieš susirinkiant šiam Seimui, kažin ar būtų buvę lemta mums džiaugtis savos šalies laisve ir gyventi savoje nepriklausomoje valstybėje.

Be šio didžiojo darbo, kurio ekonominėms ir socialinėms pasekmėms įvertinti dar reikia palūkti, Steigiamasis Seimas nustatė valstybės konstitucija šalies valdymosi statutą ir parlamentinės tvarkos Lietuvoje dėsnius.

Lietuva valstybės konstitucija 1922 metų rugpiūčio mėn. 1 dienos organizuota yra kaip demokratinė respublika su parlamentinėmis institucijomis. Lietuvai duota yra tik viena parlamentinė įstaiga – Seimas, praeinant pro šalį kitų valstybių praktikos ir atsisakant nuo Senato. Lietuvos Respublikos vykdomajai galiai atstovauti yra sudarytas

Prezidentūros institutas ir nuo Prezidento priklauso paskirti ministrų kabinetas, kuris gali tol veikti, kol jis turi Seimo pasitikėjimą ir kol jam Seimas nepareikš savo nepasitikėjimo (valstybės konst. str. 59).

42. Mažasai Seimas.

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos XIV–XVI amžiaus laikotarpy prie valdovų veikė vadinama didžiojo kunigaikščio taryba, kuri buvo gana skaitlingas ir nelankstus patariamasis did. kunigaikščio organas. Išvengti šios tarybos nelankstumo ilgainiui susiorganizavo, kaip mes jau žinome, mažoji arba slaptoji taryba, į kurią įėjo šeši nariai. Ši taryba ir duodavo did. kunigaikščiui patarimus net pačiais slapčiausiais klausimais, kuriuos didysis kunigaikštis jai patiekdavo svarstyti.

Mūsų laikais istorija duoda nors ir tolimai, bet visgi panašią įstatygą, tik kitokiomis apylostovomis ir kitomis teisėmis.

Puolant lenkams Lietuvą ir užėmus lenkų generolo Želigovskio vedamai kariuomenei mūsų sostinę Vilnių, atėjo reikalas padaryti lankstesnis parlamentinis valstybės aparatas, kad galima būtų ir gelbėti šalį nuo pražūties ir varyti neatidedamą parlamentinį darbą. Šiam tikslui sustabdyta Steigiamojo Seimo darbas ir vietoje Steigiamojo Seimo jo pertraukos metu veikti organizuotas įstatymo keliu Mažasai Seimas.

Svarstant įstatymą Mažajam Seimui sudaryti buvo daug karštų ginčų, kuriuos noriu paminėti bent svarbesnėmis ištraukomis vien tuo pamatu, kad Mažasai Seimas yra savotiška naujovė mūsų jaunos valstybės parlamentiniame gyvenime.

Mažajo Seimo sudarymo įstatymo referentas buvo Steigiamojo Seimo atstovas dabartinis Žemės Ūkio ministeris ir Seimo atstovas M. Krupavičius, kuris šio Seimo reikalingumą apibūdino ir jo kompetencijas nusakė šiais žodžiais:

„Šiandien mūsų valstybei tenka gyventi tokis momentas, kada koordinavimas valdžios organų ir jų geras suderinimas ir tamprumas ypatingai yra reikalingas. Tam atsiekti yra sumanyta sumažinti St.

Seimo įstaigą tokioj prasmėj, kad vietoj išrinktų visuomenės narių skaičiaus pasiliktų mažesnis skaičius ir tam mažesniai skaičiui duot tinkamų kompetencijų, kad Seimas galėtų, jei ne visas savo teises išnaudoti ir pareigas eiti, tai bent tas, kurios šiame momente būtina reikalingos. Reikia supažindinti mūsų visuomenę tinkamai su faktine mūsų padėtim, duodant teisingų ir tikslingų informacijų. Dėl to reikalinga būtų Steigiamojo Seimo darbas pavesti tam tikrai jo daliai, o kitą dalį paleist Lietuvos gynimo darbui dirbti... Jis (mažasis Seimas) turi atlikti tą darbą, kuris dabar yra reikalingas, būtent, leidžia einamuosius įstatymus; antra, skiria reikalingą kreditą ir prižiūri įstatymų vykinimo . . . Be to, tarp Mažoj Seimo ir Vykdomosios Valdžios turi būti tokie santykiai, kokie yra ir tarp Steigiamojo Seimo ir vykdomosios valdžios t. y. nepasitikėjimo pareiškimas ministerių Kabinetui ar valstybės kontrolieriui ir jų pasitraukimas iš vietų.“

Mažoj Seimo sudarymo klausimu išsitarė veik visi Steigiamojo Seimo frakcijų atstovai. Štai svarbesnės jų nuomonės.

Atstovas **V e n s l a u s k i s** (soc.-dem.) pareiškė savo frakcijos vardu, kad jie prieš Mažoj Seimo sudarymą tuo motyvu, kad negalima mažai žmonių grupei perduoti St. Seimo teises ir iš to perdavimo šaliai nesą jokios naudos.

L a š a s (valst. sąjunga) pareiškė, kad St. Seimas dabar tik smulkiais darbais teužsiima, leidžia laikinojo pobūdžio įstatymus ir atsakymus į paklausimus ministeriams girdi, tai nėra reikalo tokią padėtį palikti, galima kurį laiką padaryti St. Seimo pertrauką ir tuo metu leisti veikti Mažajam Seimui.

B u e c h l e r i s (vokiet.) pareiškė, kad „kiekvienas, kuris prieštarautų tam įstatymo sumanymui, tai tiesiogiai prieštarautų valstybės naudai.“

P l e č k a i t i s (soc. dem.) priešingas Mažajam Seimui tuo motyvu, kad „dabar ytin bus krašto beturčiai spaudžiami“. Tolimesnėse diskusijose dar dalyvavo keletas atstovų, bet kalbėjo ne vien dėl įstatymo sumanymo, o įsileido ir į partinius ginčus ir užmetinėjimus kitoms

frakcijoms, taip atstovai: Žitinevičius, Venslauskis, Rimka, Ambrozaitis, Bičiūnas, Plečkaitis.

Įstatymo referentas Krupavičius atsakinėdamas kalbėtojams pareiškė: „Pavojus yra labai didelis, jis gresia ir išoriniai mūsų valstybės laimei ir šalies vidaus tvarkai. Dabar ne laikas yra posėdžiauti ir rašyti įstatymus“. Mažajam Seimui sudaryti įstatymas buvo priimtas 1920 metais spalio mėn. 22 dieną 54 St. Seimo posėdy visais trimis skaitymais ir į šį Seimą įėjo St. Seimo Pirmininkas Al. Stulginskis ir išrinkta atstovai: Sleževičius (soc. liaud. dem.), Lašas (valst. sąj.), Krupavičius (kr. d.), Tumėnas (kr. d.), Venslauskis (soc. dem.) ir Fridmanas (žydas). Jiems kandidatai: Natkevičius, Jonas Krikščiūnas, Juozas Vailokaitis, Draugelis, Kairys ir Soloveičikas.³

St. Seimas savo darbų pertrauką padarė 1920 metų spalio mėn. 22 dieną 23 val. 40 min., o mažasai Seimas pradėjo veikti tą patį metų spalio mėn. 25 dieną. Mažajam Seimui pavesta dirbti St. Seimo pertraukos metu ir leisti einamuosius įstatymus, tvirtinti kreditus ir prižiūrėti įstatymų vykinimo. Ministerių Kabinetas ir Valstybės Kontrolierius palikta atsakomingi prieš Mažąjį Seimą ir jam pareiškus nepasitikėjimo turi atsistatydinti⁴

Mažasai Seimas veikė, kaip parlamentinė įstaiga, turėdama veik visas St. Seimo teises ligi 1921 metų sausio mėn. 17 dienos, kurią susirinko St. Seimas. Savo veikimo metu Mažasai Seimas padarė 45 posėdžius, apsvarstė 51 įstatymo sumanymą ir galutinai priėmė 25 įstatymus. Mažojo Seimo priimtieji įstatymai liečia įvairių įvairiausias mūsų valstybinio gyvenimo sritis.

43. Valstybės konstitucijos išleidimas.

St. Seimo gyvavimo metu veikė jo išleista laikinoji konstitucija, kuri buvo galioje nuo 1920 metų birželio 12 dienos ligi 1922 metų rug-

³ Dėl mažojo seimo sudarymo įstatymo diskusijų žiūrėti: Steigiamojo Seimo darbai, 11 sąsiuvinis 54 pos. p. p. 519–528, Kaunas 1921.

⁴ Mažojo Seimo sudarymo įstatymas §§ 3, 4 (V. Ž. Nr. 50).

ppūčio 6 dienos, kurią įgijo galios valstybės Konstitucija Steigiamojo Seimo priimta 1922 metų rugpjūčio 1 dieną. Ketvirtoji konstitucija atmainė visas ligi šiol veikusias ir padėjo tvirtą ir pastovų pamatą Lietuvos Valstybės parlamentarinei tvarkai.

44. Pirmasai Seimas.

Šios konstitucijos ribose savo kompetenciją remiąs pirmasai Seimas susirinko 1922 metų lapkričio mėn. 13 dieną. Matomai likimo nelemta buvo šiam Seimui vaisingai dirbuotis. Iš pat pradžių prasidėjo partijų ginčai ir tęsėsi visą Seimo gyvavimo laiką, kol jis buvo paleistas 1923 metais kovo mėn. 13 dieną. Ir kaip galėjo gyvuoti toks Seimas, kurį sudarė daugelis neskaitlingų, bet nesuderinamos taktikos ir savitų siekimų frakcijų. Tik pažvelkime į skaitlines. Frakcijų sudėtis toki: Ūkininkų Sąjunga – 12 atstovų, Krikščionys Demokratai – 15 atstovų, Lietuvos Darbo Federacija – 11 atst., Valstiečių Sąjunga – 14 atst., Socialistai liaudininkai demokratai – 5 atst., kurie paskui kartu su valstiečių sąjunga sudarė vieną Valstiečių liaudininkų bloką – 19 atst., socialdemokratų – 11 atst., bolševikų – 5 atst., žydų – 3 atst., lenkų – 2 atst.⁵

Frakcijų lyderiai, atstovaujį savo frakcijoms, negalėjo susitarti dėl Seimo Prezidiumo rinkimo, Prezidento rinkimo ir Ministerių Kabineto sudarymo. Vistik 1922 metais gruodžio 21 dieną be susitarimo išrenkamas Valstybės Prezidentas Al. Stulginskis, o 1923 metais ateina į Seimą su deklaracija naujas p. E. Galvanausko Ministerių Kabinetas, kuris kovo mėn. 9 dieną gauna nepasitikėjimą 38 balsais prieš 38. Nors *stricte jure* tai nebuvo nepasitikėjimas, nes tokiu atveju patiektoji formula skaitoma atmesta, bet nebuvo ir pasitikėjimo išreikšta, todėl Ministerių Kabinetas negalėjo skaityti turįs Seime daugumą, ir Valstybės Prezidentas terado vieną galimą išeitį, būtent Seimą paleisti. Jis taip ir pasielgė.

⁵ Plačiau *L a i s v ė* 1922 metų Nr. Nr. 222–224 straipsnis: Pirmojo Seimo išvakarėse. P. Raulinaitis.

45. Antrasai Seimas.

Tais pat metais gegužės 12–13 dienomis įvyko antrojo Seimo rinkimai. Šis Seimas susirinko birželio mėn. 5 dieną. Respublikos Prezidento rinkimai įvyko birželio mėn. 19 dieną. Prezidentu išrinktas p. A. Stulginskis.

Iš pradžių buvo koalicinė p. Galvanausko vyriausybė⁶, kuri 1924 metais gavusi nepasitikėjimą Seime birželio 10 dieną atsistatydino ir jos vietoje atsistojo vien krikščioniškųjų frakcijų palaikomas p. Tumėno Ministerių Kabinetas, Respublikos Prezidento patvirtintas birželio mėn. 18 dieną. Pono Tumėno Kabinetas išsilaiškė ne per ilgai ir 1925 metų vasario mėnesy užleido vietą p. Petručio Ministerių Kabinetui, kuriame p. Tumėnas likosi kaip Teisingumo Ministeris, kuriuo yra jau nuo pat pradžios II-jo Seimo darbų. Antrasai Seimas savo gyvenime turi vieną įdomų momentą, kada jam susirinkus į rudens sesiją 1924 m. spalio mėn. 1 dieną, valstiečiai liaudininkai atsiskoko nuo Prezidiumo rinkimų ir pamažu išsina iš Seimo darbų į gryną opoziciją kaip vyriausybei, taip ir pačiam Seimo pozicijos darbiui, tuo prisidėdami jau prie esamos 21 atstovų ir sudarydami 37 atstovų opoziciją. Padėtis yra nevisai normalinė ir labai sunkina Seimo, kaip parlamentinės institucijos ir demokratinės tautos atstovybės darbą.

Opozicinės frakcijos kiekviena proga naudodamos varo savo partinę akciją ir tuo Seimo darbų eigą užtęsia. Tam atvaizduoti reikia prisiminti begalines diskusijas dėl 1925 metų biudžeto, kuris ištisoje eilėje posėdžių buvo svarstytas ir priimtas trečiuoju skaitymu tik 1924 metų gruodžio mėn. 19 dieną, o ką jau bekalbėti apie ištisia eilę paklausimų ir interpeliacijų įvairiausiai klausimais ir visokiomis, kartais kad ir menkomis, progomis.

⁶ Seimo sudėtis: Ūkininkų sąjunga 14, krikščionys demokratai 14, Lietuvos Darbo federacija 12, Valstiečiai liaudininkai 16, socialdemokratai 8, žydai 7, lenkai – 4, vok. – 2, rusai – 1.